

Бесараб О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних спеціальностей
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ДЕНДІЗМ ЯК ЯВИЩЕ У РАННІЙ ТВОРЧОСТІ Ш. БРОНТЕ

Анотація. У статті розглядається соціально-культурне явище «дендізм» та його вплив на літературну творчість юнацького періоду Ш. Бронте. Аналізується образ представника зазначеного соціального прошарку тогочасного суспільства, змалюваного письменницею у творах «Зелений карлик» (“The Green dwarf”) та «Стенкліфський готель» (“The Stancliffe’s hotel”).

Ключові слова: дендізм, тип, образ.

Постановка проблеми. Творча діяльність родини Бронте та її літературні результати завжди були предметом чималої уваги критиків та дослідників різних періодів. Але, незважаючи на це, завдяки новознайденим літературним доробкам юнацького періоду творчості дітей Бронте, зокрема, Ш. Бронте, і для сучасних бронтезнавців є широке поле для нових ідей та відкриттів щодо такого явища, як письменниця Шарлотта Бронте. А такий аспект, як дендізм, зазвичай не притаманний відомим романам письменниці, але очевидний у кількох ранніх творах, не перебував у полі зору літературознавців. Спробуємо його виявити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує чимало робіт, присвячених вивченню дендізму як явища. Значущим питанням, якому надається увага багатьох дослідників, є необхідність сприймати дендізм у більш широкому контексті, філософському, літературному. Адже деякі зарубіжні автори і писали про феномен дендізму, і самі були денді, а також своїх головних героїв робили представниками цієї соціальної категорії, пов’язуючи літературну традицію англійського «модного роману» 20-х рр. XIX ст. та популярний на той час дендізм. Серед зарубіжних дослідників дендізму – Дж. Фельдман, Е. Берт, К. Мінтлер [1–3].

Ю. Лотман у роботі «Бесіди про російську культуру. Побут та традиції російського дворянства (XVIII – поч. XIX ст.)» розглядає феномен дендізму й різні контексти застосування цього терміну. Він протиставляє «зовнішню експресію дендізму» та його «внутрішню аристократичну сутність». Лотман зазначає, що вплив дендізму є поверховим, побутовим і не торкається більш суттєвих сфер суспільного життя [4]. О. Вайнштейн досліджує класичний дендізм XIX ст., тогочасне ставлення до моди, окремих історичних особистостей, відзначає факт існування інтелектуального дендізму, до якого відносить тексти Ж. Дерріда [5]. Текст стає не лише змалюванням денді, але його висловлюванням, вчинком. Дендізм як філософське явище досліджує Д. Шиффер [6], Е. Гелік виокремлює два його типи: естетичний та політичний [7]. Деякі сучасні дослідники вбачають дендізм у певних явищах сучасної культури: (П. Ломбардо, Р. Герлік) [8; 9]. Дедалі більше авторів як денді розглядають не конкретну особистість, а ціле суспільство чи субкультуру (Р. Мур) [10]. Нашим завданням є виявити ознаки дендізму у двох ранніх творах Ш. Бронте та/або їх персонажах.

Метою статті є дослідження явища дендізму та специфіки його втілення в юнацьких творах Ш. Бронте «Зелений карлик» та «Стенкліфський готель».

Виклад основного матеріалу. За визначенням літературної енциклопедії, дендізм – це побутове явище художнього порядку, яке отримало своє різнопланове відображення в європейській літературі першої половини XIX ст. Це явище виникло в Англії (XVIII – початок XIX ст.) як форма боротьби аристократії з потужним наступом буржуазії у сфері побуту та життєвого устрою. Прагненню буржуа дотримуватися загальноприйнятих норм та художніх смаків дендізм протиставляє культ яскравої особистості, яка опонує «тривіальності», «вульгарності». Дещо грубуватому родинному комфорту, типовому для нового панівного класу, протиставляється витонченість зовнішності, манер та інтер’єру, а респектабельності та суворої фарисейській моральності – аморальності та демонізму.

Представники дендізму заперечували вульгарне сприйняття цього терміну як «франтіства», схильності до франтіства в одязі. Термін «дендізм» охоплював подекуди цілий світогляд із певним життєвим та практичним нахилом. Він забарвлював все існування своїх прихильників, не зводячись до показного фатівства, а проводячи ідею щодо природної нерівності людей у сфері витонченого [11 – Переклад на укр. О. Б.].

Дендізм по-різному сприймали й оцінювали представники різних суспільно-політичних течій. Так, Бодлер вбачав у денді «втілення ідеї прекрасного, перенесеного у матеріальне життя», аристократ-анархіст Байрон і в житті, і в творчості виявляв риси дендізму. Апологети ж буржуазної ідеології жорстко осуджували це явище. Діккенс, Теккерей, Карлейль іронічно змальовували образи персонажів приналежних до «корпорації денді» (Мальбері Гок, Стірфорс та Юджин Реберн Діккенса, персонажі «Дослідження снобів» Теккерей, Пельгем Карлейля).

За словами теоретика дендізму Барбе д’Оревілі, дендізм варто розглядати «як манеру жити, а живуть не однієї тільки матеріально видимою стороною» [12]. Основними ж принципами поведінки та мислення денді визначають завжди елегантний, але не помітний одяг, прагнення дивувати та романтичний культ індивідуалізму.

Першим представником, зачинателем дендізму вважають Дж. Бреммеля (1778–1840). Син чиновника, друг принца-регента, «чепурун Бреммель» імплементував у моду сучасний чоловічий костюм із краваткою та нові елементи та підходи до особистої гігієни (щітку з кінського волосся та миття кілька разів на день). Крім бездоганного стилю, смаку, одягу й поведінки, він мав гарне почуття гумору. У своєму оточенні він висміював всі вади у смаку, з мужністю міг «вражати вістрям свого слова людей, що перевершують його і своїм становищем, і талантом» і був одним із видатних майстрів розважального мистецтва Англії. «Викликати побоювання – ця перевага була йому звичною. Йому було відоме легковір’я світу, ринкова

ціна зарозумілості, і незабаром він став виступати в ролі визнаного судді, вищої інстанції в суспільстві» [13]. Бреммель зачарував всіх людей і, зокрема, великих духом. Серед шанувальників Бреммеля був і Д. Байрон. Усі наступні денді духовного складу належали світу культури, естетичної культури і, перш за все, літератури.

Щодо впливу дендизму на творчість Ш. Бронте, відзначимо його присутність у двох юнацьких творах письменниці «Стенкліфський готель» (1838) та «Зелений карлик» (1833). Невідомо, чи знайома була Ш. Бронте з творчістю Бульвера-Літтона і Дізраелі, але у «Стенкліфському готелі» вбачаємо чимало рис, що зближують його зі зразками дендістських романтичних романів (Е. Бульвер-Літтон «Пелем, або Записки джентльмена», 1828; Б. Дізраелі «Вівіан Грей», 1826, «Молодий герцог», 1831), із притаманними цьому жанру ознаками: «політичною спрямованістю, вираженою не лише в розмовах персонажів, але і в їхніх думках <...> молодих героїв; очевидними натяками на конкретних політичних діячів» [14, с. 13]. Лінія особистих стосунків центральних персонажів твору тісно взаємозв'язана (і подекуди навіть витісняється) з політичними подіями у країні (Ендрії).

Форма оповіді «Стенкліфського готелю» нагадує книги подорожей Стендаля, в яких, за словами Н. Орлик, «завжди присутній герой-оповідач, який не приховує суб'єктивності у виборі об'єктів, що заслуговують на увагу, і в оцінці, і в організації оповіді» [15, с. 60]. Подорож у Стендаля – це «обговорення різних речей, що зустрічаються на шляху» [16, с. 17]. Так, у книзі «Рим, Неаполь, Флоренція» (1817, 1827), подібно до героя Бронте Чарльза Тауншенда, «мандрівний герой не лише фіксує враження від побаченого, а й, переміщуючись у просторі, активно спілкується, зустрічається з людьми, знайомство з якими не обривається в кінці епізоду, а розвивається, отримуючи вигляд сюжетної лінії» [15, с. 60]. Як і Стендаль у «Нотатках туриста» (1838), юна Ш. Бронте в своєму іронічному творі вуалює власне ставлення до зображуваних подій і героїв (Стендаль – до французької провінції, Бронте – до «вищого суспільства») за допомогою образу вигаданого героя-оповідача.

Головний герой вищезазначеної ендріанської історії Ш. Бронте («Стенкліфський готель») Чарльз Тауншенд – оповідач попередніх історій, який оцінює стан сучасного суспільства і, зокрема, його представників, які прагнуть з усього отримувати користь, з їхнім культом тверезого розуму, що веде до безсердечності й жорстокості. За зовнішніми характеристиками, поведінкою, манерами, смаками, почуттям гумору, сміливістю оцінок та суджень він, безперечно, є представником тогочасного дендизму.

Як зазначає редактор «Стенкліфського готелю» Хізер Глен, цей твір здається «серією непов'язаних епізодів, однак задуманий як ціле <...> Він починається з цитування Байрона Луїзою Денс і закінчується читанням Байрона Заморною та його дружиною» [17, с. 9]. «Цій «новелі», як іронічно назвала цю історію сама Ш. Бронте, властивий не героїчний романтизм Байрона, а, швидше, його прихована іронія» [17, с. 9]. Вона втілена в іронічному голосі Чарльза Тауншенда, який заперечує показну велич навколишнього суспільства. Так, під час бунту проти Заморни Тауншенд спостерігав таку картину: «Двері моєї кімнати розчинилися – і двадцять людей опинилися за моєю спиною, тиснучи одне одного, щоб визирнути у вікно» [17, с. 60]. Навіть герцог у подібній ситуації нічим не відрізняється від натовпу: «Людина в крислатому капелюсі сиділа, подібно до будь-якого промоклого квакера, якого ще не залишив дух» [17, с. 64].

У більш ранньому творі Ш. Бронте «Зелений карлик» («The Green Dwarf») роль оповідача знаходиться на задньому плані, поступаючись місцем «історії в історії», де оповідь ведеться від імені досвідченого друга Чарльза Велеслі капітана Бада. Порівняно з «Стенкліфським готелем», тут образ і думки оповідача (подані від першої особи) представлені лише на початку оповіді як інтродукція до основної історії. Але за кількома фразами ми розуміємо, що перед нами «денді» найкращого зразка. Нарочите акцентування уваги на зовнішньому лоску, деталях костюму: “Ten minutes sufficed for arraying my person in a new suit of very handsome clothes, and washing the accumulated dirt of seven diurnal revolutions of the Earth from my face and hands...I sallied out in plumed hat and cavalier mantle” [18, p. 4]. Дещо іронічне, але уважне ставлення до себе проявляється у характеристиках, які дає собі лорд Чарльз Велеслі: “I passed on with something of that springing step which is natural to me” [18, p. 4]. Подібне сприйняття власної персони й дещо зухвалу самооцінку знаходимо й у змалюванні капітаном Бадом себе у молодому віці: “A head of light brown hair arranged in careless yet tasteful curls well became the pleasing, <...> his very handsome countenance, to which a bright and bold blue eye added all the charms of expression. His form, evincing both strength and symmetry, was set off to the best advantage by a military costume” [18, p. 10].

За допомогою своєї гордовитої зухвалості, гіпертрофованого почуття гідності, а також почуття марнославства денді намагається «хоча б тимчасово вирватися зі сфери глобальної соціально-утилітарної залежності, детермінованою конкретними життєвими умовами; пережити стан особистої свободи, гармонії й абсолютної повноти життя» [19]. Таке прагнення демонструє лорд Чарльз після вимушеного домашнього ув'язнення: “Never before had I been fully sensible of the delights of liberty – the suffocating atmosphere which filled the hot, flinty street was to me as delicious as the dew-cooled and balm-breathing air of the freshest twilight in the wildest solitude” [18, p. 4]

Висновки. Як бачимо на прикладі двох вищезазначених творів, таке явище, як дендизм, мало свій вплив та втілення у роботах Ш. Бронте. По-перше, це можна пояснити впливом Байрона (денді у літературі та культурно-політичному плані) на творчість більшості сучасників та послідовників. По-друге, якщо сприймати дендизм як соціо-культурний або політичний протест, така помітна тенденція у суспільстві не могла не привернути увагу Бронте-бунтарки, Бронте – політично обізнаної людини та культурно розвинутої особистості.

У подальшій перспективі вбачаємо цікавим і можливим дослідити тему впливів на творчість Ш. Бронте, а також різнопланові аспекти створених нею чоловічих образів.

Література:

1. Feldman J. Gender on the Divide: The Dandy in Modernist Literature / J. Feldman. – Cornell University Press, 1993. – 312 p.
2. Burt E.S. Regard for the Other: Autothanatography in Rousseau, De Quincey, Baudelaire, and Wilde/ E.S. Burt – Fordham University, 2009. – 288 p.
3. Mintler C. From Aesthete to Gangster: The Dandy Figure in the Novels of F. Scott Fitzgerald / C. Mintler // The F. Scott Fitzgerald Review. – Vol. 8. – Penn State University Press, 2010. – P. 104–29.
4. Лотман Ю. Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начало XIX века) / Ю. Лотман. – СПб: Искусство, 2008. – 560 с.

5. Вайнштейн О. Денди: мода, литература, стиль жизни / О. Вайнштейн. – Издат-во «Новое литературное обозрение», 2005. – 200 с.
6. Шиффер Д. Философия дендизма / Д. Шиффер. – Издат-во гуманитарной лит-ры, 2011. – 296 с.
7. Глик Э. Диалектика дендизма / Э. Глик. – 2001. – 136 с.
8. Lombardo P. Andy Warhol as Dandy and Flaneur // MacCabe C., Francis M., Wollen P. (Eds.) Who is Andy Warhol? – London: The British Film Institute; Pittsburgh: The Andy Warhol Museum, 1997. – PP. 33–40.
9. Garelick R. Quentin Crisp: The Last Dandy? // Fillin-Yeh S. (Ed.) Dandies: Fashion and Finesse in Art and Culture. – NY & London: New York University Press, 2001. – PP. 270–280.
10. Moore R. Indian Dandies: Sartorial Finesse and Self-Presentation along the Columbia River, 1790–1855 // Fillin-Yeh S. (Ed.) Dandies: Fashion and Finesse in Art and Culture. – NY & London: New York University Press. – 2001. – PP. 59–100
11. Дендизм // Литературная энциклопедия. – в 11 т. – М.: «Советская энциклопедия» – Под ред. В. Фриче, А. Луначарского, 1929–1939 гг. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/1585.
12. Jesse W. Life of Brummel / W. Jesse – 2 vv., – L., 1884. – 475 p.
13. Вайнштейн О. Поэтика дендизма: литература и мода / О. Вайнштейн / Иностранная литература. – № 3. – 2000. – С. 62.
14. Скуратовская Л. Из истории английского романтизма / Л. Скуратовская. – Днепропетровск, 1971. – Ч. 1: пособие для студентов-филологов. – 64 с.
15. Орлик Н. Образ повествователя к «Записках туриста» Стендаля / Н. Орлик // Від бароко до постмодернізму: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Вип. 12. – С. 59–63.
16. Стендаль. Дневники // Стендаль. Собрание сочинений: в 15 т. – М.: Правда, 1959. – Т. 12. – 519 с.
17. Bronte Ch. Stancliffe's hotel / Ch. Bronte / ed. by H. Glen. – London: Penguin books, 2003. – 80 p.
18. Bronte Ch. The Green Dwarf / Ch. Bronte. – London: Hesperus Classics, 2003. – 118 p.
19. Lennox W. Celebrities I have known / W. Lennox. – 2 series. – 2 vols.: 1876. – 427 p.; 1877. – 650 p.

Бессараб Е. Н. Дендизм как явление в раннем творчестве Ш. Бронте

Аннотация. В статье рассматривается социально-культурное явление «дендизм» и его влияние на юношеское литературное творчество Ш. Бронте. Анализируется образ представителя обозначенного социального слоя современного писательнице общества, изображенного в произведениях «Зеленый карлик» и «Стенклифский отель».

Ключевые слова: дендизм, тип, образ.

Besarab O. Dandyism as a phenomenon in juvenile literary works by Ch. Bronte

Summary. In the article social and cultural phenomenon of dandyism and its influence on the creative works by Ch. Bronte is studied. The image of the representative of the above-mentioned social layer of Bronte's period created by the writer in her works "The Green dwarf" and "The Stancliffe's hotel" is analysed.

Key words: dandyism, type, image.